

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ЕКСТРАДИЦІЇ

Стрімке зростання злочинності в сучасному світі вимагає вжиття різноманітних заходів боротьби з нею. Внаслідок цього держави вимушені об'єднувати свої зусилля у протидії злочинним проявам. Екстрадиція виступає одним із важливих та ефективних правових інструментів у боротьбі зі злочинністю на міждержавному рівні. Щоб ґрунтовно ознайомитися з будь-яким науковим питанням, необхідно простежити процес його історичного розвитку.

Питання історичного розвитку інституту екстрадиції розглядали у своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні вчені: С. М. Вихрист, Н. А. Зелінська, М. П. Свистуленко, О. І. Бойцов, Р. М. Валеев, Л. М. Галенська, І. І. Лукашук, Д. П. Нікольський, Е. Сімсон, М. Ш. Бассіуні, К. Вінджерт, А. Ширер та ін.

Метою даної статті є дослідження на основі доктринальних джерел, договірної та судової практики становлення та розвитку інституту екстрадиції та визначення подальших перспектив розвитку даного інституту.

Одні вчені стверджують, екстрадиція існувала до появи суверенних держав, інші пов'язують її появу з утворенням суверенних держав, різноманітних суспільних утворень. Незважаючи на те, що для ранніх етапів людської історії було властиве існування нерозвинутих міжнародних відносин, які охоплювали в основному невеликі регіони, не можна не визнати, що міжнародні зв'язки реально існували, у тому числі й з питань екстрадиції. І. І. Лукашук та А. В. Наумов розглядають видачу як найдревнішу форму взаємної допомоги держав у боротьбі зі злочинністю [1]. У літературі висловлюється думка, що історично інститут екстрадиції – це один із найдревніших інститутів права [2], наводяться біблійні приклади як свідчення того, що видача має глибоку історію [3].

Таким чином, зачатки видачі можна знайти вже у стародавньому світі. Традиційно в цьому зв'язку розглядають договір єгипетського фараона Рамзеса II із царем хеттів Хеттушілем III, укладений у 1296 р. до н.е., який вважається одним із найдревніших правових джерел, що регламентують видачу [4]. Цікавим є той факт, що вже в цьому договорі ми можемо спостерігати непряме закріплення положень про захист людини, а саме втікачів, від певних видів покарання. Так, у наведеному вище договорі містилася окрема норма, що підкреслювала: “та не стратять їх (рабів), та не ушкодять їх очей, вух, вуст і ніг”.

У рабовласницьку епоху чітко виявлялася роль екстрадиції як засобу повернення збіглих рабів. Відповідні договори добре відомі практиці держав Стародавньої Греції, між окремими грецькими полісами, а також Римській імперії, де обов'язковому поверненню підлягали збігли раби. Так, у Афінах храм Тесея, хоча і не забезпечував збіглому рабу ні некараності, ані свободи, але давав йому право вимагати судового розгляду. Якщо на суді виявлялося, що

господар занадто жорстоко поведився з рабом чи посягав на його цнотливість, то видача не застосовувалася, але раба продавали іншому господареві. Храм Діани був притулком для збіглих рабинь, які не витримали насильства від своїх господарів. Якщо суд визнавав їх правими, то рабині не видавалися господареві, а залишалися як прислужниці [5]. Видача у Древньому Римі мала виключно політичний характер та застосовувалася рідко. Відносини видачі були відомі й у Київській Русі. Зокрема, князь Олег у 911 р. і князь Ігор у 944 р. уклали договори з Візантією, які передбачали взаємну видачу греків чи руських.

З подальшим історичним розвитком співробітництва держав відбувається зміна характеру та змісту інституту видачі. Дані зміни значною мірою пов'язані зі змінами інституту притулку [6]. Видача в цей період практично була винятком, правилом було надання притулку. Протягом IX та X ст. склався остаточно феодалний устрій. У жодну епоху розвиток права притулку не досягав таких широких розмірів, як в цей час. Так, наприклад, Клермонтський собор оголосив, що не тільки церкви, але й хрести, які стоять край дороги, становлять собою притулок. Люди, які укрилися під такими хрестами, видавалися в руки правосуддя, але за умови, щоб за ними забезпечене було життя та недоторканність тіла [7].

В епоху феодалізму, як і в період рабовласництва, кримінальні закони залишаються жорстокими каральними засобами. Суверен поширював закон лише на своїх підлеглих та противників боротьби за владу. У часи Середньовіччя зустрічаються вже не тільки поодинокі випадки видачі злочинців, а й перші прояви договірної практики. Так, наприклад, у 1174 р. було укладено трактат між англійським королем Генріхом II і шотландським королем Вільгельмом, відповідно до якого сторони зобов'язувалися видавати одна одній політичних злочинців [8].

Наведені нами приклади свідчать, що ці випадки можна розглядати лише як перші зародки видачі як явища, на базі яких у подальшому сформувався інститут видачі.

Видача правопорушників як правовий інститут головним чином має завдячувати міжнародній діяльності Франції, під час якої було вироблено фундаментальні принципи сучасного інституту екстрадиції. З юридичним оформленням права на притулок Конституцією Франції 1793 р. видача набувала характеру взаємної правової допомоги держав у боротьбі із загальнокримінальною злочинністю. У XVIII ст. формуються спеціальні міжнародно-правові норми про видачу правопорушників, які містилися у трактатах політичного характеру – про дружбу чи союз.

У XIX ст. приймаються багато багатосторонніх договорів про видачу, найбільшу кількість з яких було укладено на американському континенті. Так, на початку XIX ст. укладається чи не найперша багатостороння угода про екстрадицію – Ам'єнський договір (1802 р.) [9]. У 1889 р. у Монтевідео була укладена конвенція з міжнародного кримінального права, статті 19-43 якої стосувалися питань видачі.

У даний період було покладено початок створенню національного законодавства про екстрадицію. Так, у 1833 р. Бельгія прийняла перший у світі Закон про

екстрадицію. Аналогічні закони приймалися у США (1848 р.), Англії (1870 р.), Голландії (1875 р.), Аргентині (1885 р.), Швейцарії (1892 р.), Мексиці (1897 р.) та ін. державах.

Необхідно відзначити, що у XIX ст. у постановці питання про видачу відбулася велика зміна: на перший план поставлена видача за загальні злочини, політичні злочинці не підлягали видачі. У цей період право видачі, як відмічав Х. Лаутерпахт, мало дві цілі. По-перше, воно було інструментом міжнародного співробітництва для припинення злочинів. По-друге, деякі норми права видачі гарантували захист видаваної особи (наприклад, при застосуванні принципу спеціалізації) [10]. В. М. Волженкіна вказує, що до середини XIX ст. філософські школи розробили права особистості, які, безумовно, належать і до видаваних осіб [11].

У договірній практиці держав починають поступово закріплюватися основоположні принципи видачі, які виконують функції захисту прав осіб в інституті екстрадиції. Так, наприклад, у ст. 4 (2) Конвенції про видачу, яка була укладена Росією з Нідерландами в 1867 р., вказувалося, що видача не допускається, якщо на справу чи покарання пройшов строк давності за законами тієї держави, від якої вимагається видача. У ст. 9 франко-іспанської конвенції 1850 р. встановлювалося: "Іспанський уряд, зобов'язуючись поважати право, яке набули в Іспанії деякі злочинці на позбавлення від смертної кари у зв'язку з церковним притулком, згоден на те, що видача, яку він забезпечить французькому уряду щодо таких підсудних такого виду, буде відбуватися за умови, що смертна кара не може бути ним назначена" [12].

У XX ст. держави продовжують активне співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю. Інститут екстрадиції при цьому відіграє роль ефективного засобу такого співробітництва. Упродовж даного періоду часу приймаються міжнародні договори, які стосувалися видачі правопорушників. Так, у 1902 р. у Мехіко прийнято конвенцію про видачу, яку підписало 17 держав. У 1907 р. конвенцію про видачу укладають Коста-Ріка, Гватемала, Гондурас, Нікарагуа й Сальвадор; у 1911 р. – Еквадор, Перу, Колумбія, Болівія й Венесуела. У 1933 р. у Монтевідео була прийнята Міжамериканська конвенція про видачу. У 1952 р. Ліга Арабських держав прийняла Конвенцію про видачу. У 1957 р. була прийнята Європейська конвенція про видачу правопорушників, у 1962 р. – Конвенція держав Бенілюкса, Скандинавський договір про видачу. У 1990 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Типовий договір про видачу. Значущу роль для інституту видачі відіграло прийняття в 1998 р. Римського Статуту Міжнародного кримінального суду, який містить частину 9 "Міжнародне співробітництво та судова допомога".

У другій половині минулого століття відбулося відчутне посилення руху на підтримку закріплення прав людини на всесвітньому рівні. Все прогресивне людство дійшло висновку, що необхідно розробити таку систему норм міжнародно-правових гарантій, яка повною мірою забезпечувала б захист прав і свобод людини і громадянина. М. Бассіуні, виділяючи чотири періоди розвитку екстрадиції, вказував, що після 1948 р. визначаючим стало поглиблення захисту прав людини в екстрадиційному процесі [13].

Необхідно відмітити, що у спеціальній літературі, присвяченій аналізу вітчизняного та зарубіжного законодавства стосовно видачі, майже до середини ХХ ст. осіб, які переходили за кордоном після вчинення злочину, називали злочинцями. Про видачу злочинців можна говорити лише в тому разі, коли йдеться про видачу засудженої особи для виконання винесеного щодо неї обвинувального вироку суду. Це твердження відповідає такому фундаментальному принципу права, як принцип презумпції невинності. Тому необхідно використовувати термін “видача”, або “видача правопорушників”, або “екстрадиція”.

Важливо підкреслити, що на початку ХХІ ст. інститут видачі продовжує розвиватися. Держави приймають нові закони про видачу, укладають міжнародні договори, збільшується судова практика. У результаті аналізу історичного розвитку практики видачі можна дійти висновку, що інститут екстрадиції історично виявив свою значимість у зв'язку зі зростанням, передусім, міжнародних відносин, розвитком політичних, економічних, соціальних, культурних та правових зв'язків. Вивчення різних джерел та документів, починаючи зі стародавніх часів, показує, що інститут видачі зазнав концептуальних змін. Загальною тенденцією розвитку інституту екстрадиції є його гуманізація. У подальшому важливим є підтримання балансу між цілями боротьби зі злочинністю та інтересами видаваної особи.

Література

1. Лукашук И. И. Выдача обвиняемых и осужденных в международном уголовном праве : учеб.-метод. пособие / И. И. Лукашук, А. В. Наумов. – М. : РЮИД, 1998. – С. 30.
2. Костенко Н. И. Международное уголовное право: современные теоретические проблемы / Н. И. Костенко. – М. : Юрлитинформ, 2004. – С. 244.
3. Зелинская Н. А. Международные преступления и международная преступность : монография / Н. А. Зелинская – О. : Юрид. лит., 2006. – С. 101.
4. Валеев Р. М. Выдача преступников в современном международном праве (некоторые вопросы теории и практики) / Р. М. Валеев. – Казань : Изд-во Казан. гос. ун-та, 1976. – С. 11.
5. Никольский Д. П. О выдаче преступников по началам международного права / Д. П. Никольский. – СПб. : Типография М.М. Стасюлевича, 1884. – С. 47-48.
6. Галенская Л. Н. Право убежища: международно-правовые вопросы /Л. Н. Галенская. – М. : Междунар. отношения, 1968. – С. 5.
7. Никольский Д. П. Вказ. пр. – С. 56.
8. Свистуленко М. П. Екстрадиція в правовій системі України: основні кримінально-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Мирослава Петрівна Свистуленко. – К., 2005. – С. 19.
9. Галенская Л.Н. Международная борьба с преступностью / Л.Н. Галенская. – М. : Междунар. отношения, 1972. – С. 117.
10. Lauterpaht H. International law / H. Lauterpaht. – New York, London, 1970. – P. 505.
11. Волженкина В. М. Выдача в российском уголовном процессе / В. М. Волженкина. – М. : Юрлитинформ, 2002. – С. 11.
12. Никольский Д. П. Вказ. пр. – С. 130.
13. Bassiouni M. C. International Extradition: United States Law and Practice / M. C. Bassiouni. – N.Y., 1996. – P. 4.

Анотація

Нестеренко С.С. Історичний розвиток інституту екстрадиції. – Стаття.

У статті розглядається становлення та розвиток інституту екстрадиції. Зачатки екстрадиції, на базі яких у подальшому сформувався інститут видачі, можна знайти вже у стародавньому світі. Починаючи з XVIII ст., видачі підлягають не тільки політичні, а й загальнокримінальні правопорушники. Загальною тенденцією розвитку інституту екстрадиції є його гуманізація.

Ключові слова: екстрадиція, видача правопорушників, розвиток екстрадиції.

Summary

Nesterenko S.S. Historical Development of Institute of the Extradition. – Article.

The article is devoted to the formation and development of the institute of extradition. The origins of extradition on the basis of which further extradition institute was formed, can be found in the ancient world. Since 18 century, not only political, but ordinary criminals are subject to extradition. Humanization is the general trend in the extradition institute development.

Key words: extradition, offenders' extradition, development of the institute of extradition.

УДК 340.116

Р.Н. Бірюков

ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В умовах глобалізації відбувається зміна всіх базових основ суспільно-політичного життя людства. Його правова складова також піддається серйозним змінам, внаслідок чого право переживає фазу активного розвитку, що знаходить відображення в якісних змінах сутнісних і змістовних характеристик багатьох правових механізмів.

Глобалізаційні процеси приводять до формування глобальної соціальної системи, функціонування якої неможливе без формування глобальної правової системи.

У глобальній соціальній системі, на думку В. М. Шумілова, можна виділити декілька рівнів відносин, що вимагають регулювання:

– відносини, що знаходяться у сфері національної юрисдикції держав; дані відносини регулюються внутрішньодержавним правом (до них відносяться, зокрема, внутрішньодержавні відносини, відносини приватно-правового характеру з іноземним елементом);

– відносини між державами (і ширше – між «публічними особами», що регулюються міжнародним правом;

– відносини між приватними особами різних держав в питаннях, які не регулюються ні внутрішнім, ні міжнародним правом (або регулюються